

lan hortara. Hitzaldi argi, xehe, hunkigarri horiek bazuten aditzale, eta inprimaturik atxiki nahi baitzituzten asko jendek, hamalau liburutan agertu ziren: *l'Évangile par dessus les toits*, *Le bon Pasteur*, *Les pauvres dans l'Évangile*, *Les béatitudes* eta abar.

Bainan zenbaitek estimatzen zuten leku soberaxko bazaukala hiri nausian, eta Paris-etik urrundu behar zela. Buruzagiek itsasoz haindirat igorri zuten ohorezko itxura guziekin, mezulari handi gisa Ameriketara, Madagascar-ugartera eta Indiarat. Bera onhartua zen jokoaz bainan bazoan umilki eta pidaia bakotxak emaiten zion liburu berri baten parada. Horrela sortu ziren: *La France rayonnante*, *Argentine*, *Chili*, *Uruguay*, *Madagascar* eta *l'Inde sacrée*. Zorigaitzez, kurrida horiek funditu zioten osagarria: odolak jo zion bururat. Zenebit astez mintzoa galdurik, hasi zelarik berriz mintzatzan, euskara jin zitzaion ezpainetarat, geroago anglesa, azkenean frantsesa.

Erran dugunetik ezagun ahal da egun omendatzen dugun jakintsunak ezinago ohoratu dituela Eliza, Jesusen konpainia, euskalzaindia eta Euskal-Herri guzia.

AITA LHANDE ZENAREN BIZIAZ

1977 - VII - 14 (??)

J. L. Davant

Aita LHANDE zenaren bizia zer izan den aipatzeko, Jaun erretorak bost minüta deizt eman. Egia da, pheredikü llabü-
rrenak direla hoberenak, eta düda gabe estimatienak, baizka-
ritako tenorean phürü..

Haboroxago hartüko dit halere, lan horren ontsa egiteko
behar bainüke lauetan-hogei urte. Ezi, laueta-hogei urtez
bizi izan zen Aita Lhande, eta bere denbora ontsa beterik
ziküzün pausatü.

Bera Baionan sortü zen, diala ehün urte arren. Baina
etxeakoak Xiberotar plaiñak zütian. Zalgizen handitü zen,
abantxü mündü orotan ebili, Atarratzeko ospitalean hil, eta
orain heben dago, Zalgizeko hil-herrietan pausian, arrapiztia-
ren haidürü.

Aitaren aria *BASAGAITZ* deitzen ümen züzün, erran nahi
baita "OIHAN GAITZ". Baina *ALLENDE* izeneko seme bat
familia hortan sortürrik, meriako enplegiak uste üken zian
familiarren izena zela hori, eta paperetan *LHANDE* izkiribatü
zian.

Ikusten da lehenagoko denboretan, gure kartieleko jentea
ez ziela ontsa ezagützen kargüdünek. Baina alde hortarik,
hanitx aitzinatü ote gira geroztik? Ez lüke üdüri, zeren diala
aste zonbait, Baiona hortan eüskaldün artzaiñek ikusi die
oraiko kargüdünek ere zoin gaizki ezagützen dien mendi kan-
tüko jentea. Eta ikusi badie, ikusi, batek, atarrastar gazte
batek, bista ere du abantxü han ützi...

Zer nahi gisaz, izen ederra da Lhande izena, apez eüskal-
zale famatiaren denboran orok Xiberoan "LLANDE" erraiten
ziena.

Horren ama, Paulina *HEGUY*, Montibideon sortürrik zen, eta gazterik Xiberoala jinik. Gazte denbora Mendikotan igeran zian, amaren aldeko jauregi xaharrean, de *MENDITTE* familiatik baitzen hau.

Apezaren aita, lehenik Paulinaren ahizparekin esposatü zen, eta bi alaba üken zütien. Gero, alargüntürrik, Paulinarekin ezkontü zen, eta hiru seme üken zütien: horietarik lehena, Pierra Lhande famatia, egünko süjeta.

Baionan jarri zen familia. Aitá, Jan-Pierra Lhande, atarrastarra, komersanta zen: orain erran ginero kinkaillera zela, ezi zer nahi tresna eta gaiza erosten eta saltzen zian. Eüskara ontsa baitaki, bere sal-erospenak bestaldeko Eüskal-Herriala hedatzen dütü, bereziki Elizondoko kartielian, Baztaneko ibarrean. Hor hiltzen da, ostatü batetan, kolera izeneko eritarzün gaiztotik, berrogei-ta-bost urtetan.

Alargüntsa gazteak, xerka joanik, korpitza kontrabandan gibel ekarten dü, karabineroen südür petik: gizonek üsü ez dügün kuraje bat irakusten daikü hor emazte horrek eta, bere pena izigarrian, etsenplü ederra emaiten!

Paulinak 29 urte zütian, eta Pierrak zortzi. Zalgize Apatian jarten dira, etxe hori bere dotean baitzian emazte gazteak. Bere hiru semeak eta bi llobak ahal bezal haziko dütü alargüntsak, eta hanitx ontsa altxatüko ja. Pierra Mauleko kolejoan ibiliko da, hantik ezkapiko ere behin.

Seminario handian ere, ez da beti "amen" erraile haietarik, eta kanpoa üken baino lehen, berak hartzen dü.

Har gatik, apezteko deia edo bokazionea egiazki baitü, Jesüitetan sartzen da, eta hor büriala heltzen, beste bi Eüskaldün handiren ondotik. Horik dira Iñigo *LOHIOLAKOA* eta Frantses *ETXABERRIKOA*.

Jesüiten ordrea, "Jesüsen Konpaiñia", Iñigo Lohiolakoak zian asmatü eta eraiki, diala lau gizaldi edo mente. Laster horren kantian agertü zen Nafartar gazte bat, Frantses Xabierrekoa, erran nahi baita Etxaberrikoa, azken mentetako misionistik handiena.

Xabier edo Etxaberriko jauregi zaharra hortxe berean dügü, mendiaren beste aldetik, Erronkariko ibar zolan.

Eta egün gure artean dügü Aita Andoni *ZABALA*, beste Jesüita ezagün bat, kantore ta kobla biltzalea, librü egilea,

Eüskaltzain osoa, orain Xabierren bizi dena, gure aizo lehen, Nafarroako hegal hortan.

Ikusi dügü nola Pierra Lhande-ren aitak Eüskal-Herriaren batarzüna obratü zian bere komerzioan. Semeak ere bide bera hartüko dü, beste mündüko aferetan.

Eüskara Xiberoan ikasirik heintto bat, hobeki lantüko dü Gipuzkoako Hernanin eta Ondarrabian, hanko ikasgietan irakasle egonen baita urte zonbaitez. Gipuzkoarrez ariko da hanitx ontsa.

Euskaltzaindia edo Euskal Akademia eraiki zielarik, mente honen hemeretzian, Xiberoaren izenean haitatü zien bestaldeko euskalzale handienek. Eüskaltzaindiko agerkaria bi urtez antolatü zian, Gipuzkoarrez.

Ber denboran, Xiberoko mintzajeari esker handia zaion. Popüliaren erraiteko manerak biltzen zütian arraheinki. Eta bere "dictionnaire" edo hiztegi handian, üsü ikusten da, hitz baten ondotik, "Zalg." llabürpena, kakoen artean, erran nahi baita hitz hori Zalgizen bildürrik ziala.

ETXAHUN Barkoxe oso ahatzerik baitzen, mesperetxatürrik ez zelarik, Aita Lhandek zian altxatü, haren orhitzapena arrapiztü, haren ohorea xahatü, haren kantoreen biltzeko lanak hasi... Koblakarien artean gora baldin bada orain Etxahun xaharra, Aita Lhande-ri zor daiogü lehen-lehenik.

Honek ere Euskal-Herria gatik üken zian nahi gabe zerbait. Eüskaldünen alde egin zian mintzaldi baten ondotik, Espainiako goberniak jakinarazi zaion ez zela haboro ontsa ikusirik Bidasoaz haraintian. Honaintiala ützüli behar üken zian, arren.

Arte hortan, Hernani eta Ondarrabia ützirik, Cadix-en ondoan ere egon zen, Puerto-de-Santa-Maria-ko kolejioan. *Herri hortan egon dira, azken urteetan, beste Euskaldün famatü eli bat: Burgos-eko auzian hiltzera kondenatürrik, Montorieser esker bizia salbatü zien haietarik zonbait...*

Gero, denbora batez (1925-1930), prauben apeza izan zen Parisen eta üngürünetan. Han jente xeheen miseria eta Jainkorik gabeko bizia ezagütü zütian. Haien alde erauntsi zian sü eta khe, eta ez elhez bera, baina obraz halaber:

80 lür eremü erosi zütian, 52 eliza altxatü, 90 patronaje, 40 "dispensaires" edo artagia, 14 ñeñe zaingia, 8 háur-

baratze, eskolak, biltokiak, eta beste zonbat holako... Sosa nontik biltzen zian? Aberatsetarik, prefosta. Baina ez zütian hortako hantzen, ezi erraiten zaien: zien etxetan, haurrak *bezala gastatzen dütützie xakürrak; aldiz neskatoak hantxe bizi* arazten dütützie, hegatz peko zoko tzar batetan!

Ber denboran, Goroxümako pheredikiak hasi zütian "Notre-Dame" eliza nausian. Izigarriko arrakasta zian, eta bekaiztü zaitzon beste apez handi eli bat. Ameriketara igorarazi zien, bi urterentako, hanko Eüsaldünen bijitatsera, artean lekiaren hartzeko. Baina hark, aideko bat hartürik, lana hiru hilabetez egin zian, eta berehala Parisera ützüli zen.

Ber urtetan, güti gora-behera (1927-1934), radiotik gaitzeko pheredikiak egiten dütü, "l'Evangile par dessus les toits" (Ebanjelioa hegatzten gaiñetik) deitzen diala sail hori.

Ez da depütatürik, ez ministrorik, ez jeneralik, hura bezaiñ ezagütürik. Metroan non nahi agertzen da haren begitartea, zinemako star edo izar ederrena bezala. Lazgarriko letera zionia ükaiten dü mündü güzitik. Zer nahi mintzaldi egiten dü, librü izkiribatzen, mundiaren erdia kurritzen. Jesüiten agerkaria, "Etudes" izenekoa, lüzaz dü antolatzen.

Lan horiek oroek higtzen die. Berrogei-ta-hamazazpi urtetan ükenen dü lehen paraleisia kolpea. Hortik aitzina, ez da haboro ber fleitian izanen. Ez dü leheneko segida, ez laneo ber iraipena. Batean elhea galtzen zaio, bestean memoria. *Ez da horregatik ttonttoa, hüillanik ere...*

Orhit dit nola, diala laster hogeita-hamar urte, Mauleko kolejioan ikasle gazte-gaztea nintzalarik, urteko azken egünian mintzaldi bat egin zaikün.

Denbora hartan üsantxa bat bazen, geroztik lekü hanitxetan phürü galdü zaiküna: bakantza handietara joaiteko egünian, halako besta bat egiten zen, eta ikasle hoberenak zere monia handitan saristatzen zütien.

Urte hartan arren —uste dut berrogei-ta-zortzian zela, ez bazen berrogei-ta-bederatzia— han ziren Elissabide kontseil jeneral, Xanpo Mauleko mera eta Lhande apez: hiruak aldizka mintzatü zaikün. Ez dakit beste biek zer erran zaikien. Baina hark kontatü zaikün nola, haur zelarik, Mauleko kolejiotik ihes egin zian behin. Ontsa erri egin günian, prefosta... gaitzeko ezpiritua baitzian orano Aita Lhande-k.